

Славица Гароња (Београд, 1957), професорка универзитета и књижевница, 2022. године је објавила три књиге: роман *Шайаћи Мале Влашке* у издању Прометеја (награда „Радован Бели Марковић”), збирку приповедака *Селена, или приче из зелене кућице* (СКЗ), а приредила је и књигу изабраних приповедака Милице Јанковић, *Једна могућа аутобиографија* (Београдско читалиште и Прометеј). Више деценија се успешно бави и науком о књижевности (фолклористика, женска књижевна историја, књижевност Срба у Хрватској), и белетристиком.

Пићамо нашу саговорницу, да ли је учинак прошле године био „иланиран”, или је више био сљедећих срећних околности?

Све је то, као усталом, и моје раније књиге, резултат вишегодишњег рада, а ето, посрећило се да се прошле године појаве чак три наслова, који симболично и заокружују неке фазе у мом животу и стваралаштву. Ту, пре свега, мислим на роман *Шайаћи Мале Влашке* (2022), са којим са завршила „аркадијску трилогију” (претходни романи: *Поврајак у Аркадију*, 2014, *Парусија, џасови исјод њајраји*, 2018). Ту се морам вратити 20 година уназад, јер од тада траје та моја мисија (па се може рећи и опсесија) и реално време настајања сва три романа, мада ми се чини да сам их писала читавог живота – што је трагично заокружио рат деведесетих, када тог народа потпуно нестаје са тог простора о чему, наравно, нисам ни сањала, када сам помало и замишљала неко писање о свему. Сваки од романа, са сјајним одјеком, био је додатни подстицај да напишем следећи. И ево, та моја целоживотна мисија се и остварила. То трокњижје, посвећено српском народу Западне Славоније из разноликих углова и различитих временских перспектива, а прожето јединственом емоцијом и језиком, какви се више не срећу – доживело је изузетну рецензију и у нашој, конкретно београдској средини, што је за мене било посебно пријатно изненађење – која за те просторе можда никада није ни чула, нити их видела.

Приче су такође моја важна вокација – у њима осетим задовољство одмах остварене целине, што са романима није случај. То је за мене дуго била једина „слобода” да се винем у просторе маште, интуиције и допричавање неке тајне, приче које су се могле догодити (а нису), што је представљало ону исконску креативну игру и стваралачко задовољство. Тако је настала и најновија збирка приповедака *Селена, или приче из зелене кућице*, писана последњих 6-7 година, а деценију након претходне (*Изидине койче*, 2013).

Најзад, ту је и моје перманентно бављење женском књижевном историјом. Сем мноштва стручних књига и антологија из ове области, бавила сам се и заоставштинама појединих књижевница (Милке Жичине, Јелене Димитријевић, Кларе Скерлић), најзад, и Милице Јанковић – књижевнице између два светска рата, чијем приповедном опусу сам посветила неколико последњих година рада, а резултат је заиста волуминозна књига од 540 страница. У њој сам објавила 60 изабраних приповедака Милице Јанковић, са први пут објављеном (непознатим) фотографијама и преписком, желећи да јој вратим место у историји српске књижевности, које је имала, али је након Другог светског рата била скоро потпуно заборављена.

Да се враћимо на Ваш роман, Шапати Мале Влашке, који је, како рекосте, део „широкњижја”, а прошле године је добио и угледну награду „Радован Бели Марковић”, као први награђени роман са именом наше велике, недавно преминуле писца.

И сама сам била пријатно изненађена тим судбинским сплетом околности: интензивно сам роман довршавала протеклог лета, чак је и Радован Бели Марковић, са којим сам била у пријатељском књижевном контакту знао да га пишем (јер сам узела за мото једну његову реченицу, што га је силно заинтересовало и веома обрадовало). Нажалост, јануара прошле

Каја Панчић Миленковић

Писац и читалац су две самоће

године нас је напустио, не дочекавши овај роман а почетком октобра ми јављају из библиотеке у Лајковцу, да сам прва добитница награде са његовим именом! Потом, достојанствена и велелепна октобарска додела у Белијама, на отвореном, испред манастира Светог Великогученика Георгија, коју је и сунце украсило, гостопримство завичаја Белог, које се не заборавља. Заиста, драго ми је да су се укрстили језичко/лексичко царство Радована Белог Марковића у митском троуглу Белије-бело Ваљеве-Лајковачка пруга, са мојом Малом Влашком, такође у троуглу, Папук-Каменски крај-Воћин, у Западној Славонији.

Свакако да роман *Поврајак у Аркадију* (2014), објављен у 106. плавом колу СКЗ представља не само прекретницу, већ и трајну потврду мом литерарном раду. Угледна награда Печат времена (2015) за овај роман, утврдила ме је у позвању и идентитету писца и дала неопходан подстицај да са том темом наставим даље. Од тада је све кренуло по неком сопственом ритму и нужности, мада је и даље требало „отети време”, којега (од факултетских обавеза и науке) никако није било довољно. Јер, тај бајковити аркадијски свет детињства, добрих људи, чисте емоције и дивног говора, претрпео је страховита страдања у Другом светском рату, и зачудо, о томе се јако мало знало, чак и у доба Југославије. Томе је посвећен други роман из трилогије, *Парусија, џасови исјод њајраји* (2018), и то углавном посредован гласовима сведока. Усталом, у том усташком геноциду нестало је и мој деда (тек касније сазнајемо, у Јасеновцу, са читавим мушким становништвом једног малог села у Каменском крају, моја бака је стигла у логор, одузета јој је у логору средња кћерка, тј. моја тетка итд.). Роман је, зачудо постигао веома запажен одјек (мислила сам, кога више интересује Други светски рат!), али се показало да се у тренутно дрским и безобразним ревизијама историје, појавио у прави час – посебно за српски народ у Славонији и Хрватској.

Најновији *Шайаћи, Мале Влашке* (2022), којима сам коначно заокружила своју „аркадијску трилогију” о српском народу Западне Славоније, њиховом постојању и нестанку, посветила сам самој есенцији једног народа – речима. Бака је имала фантастичну меморију, у свакодневном говору је „избављала” невероватан број пословица, изрека, причаца, имала је и чудесне метафоре, искуство живота и ставове (чето и шаљиве), што је мени привлачило пажњу, па сам их онако, успут за себе, записивала. Из те изузетне (и непоновљиве) лексичке грађе, тј. из бакине главе, настао је роман, са сижеом похода „нашој кући” у Воћину под Папуком, много година након рата, у којој сам проводила незаборавна лета (све до 1991). Сада у том походу (а где од бивших кућана нема ни трага), у архитектоници кућа-собе-речи, васкрсава читав један (заувек) нестали живот, усмени универзум Мале Влашке, онда, када већ одавно, ни Баке, ни тог народа више нема. И доиста, остају само речи (ако се запишу) и језик – у коме све остаје сачувано и архивирано. Тако се на вишем, метафизичком плану, преклопио сусрет Белог (његова реченица коју сам узела као мото гласи: *У междувремљу, не знаш да дањивам и сновиам у језику свом!*) и мог романа – као фасцинираност српским језиком и речима.

У Српској књижевној заједници, објавили сте прошле године и збирку приповедака Селена, или приче из зелене кућице, и то у јубиларној 130-годишњици ове наше најстарије издавачке куће, па нас занима да и о њој сада кажете нешто више.

Да парафразирам великог Доситеја: „Иза смрти сваког човека остаје увек бар једна неразјашњена тајна.” Толико има не-

испричаних прича из наше прошлости, а ја сам се, наравно, спонтано наилазећи на неке, довољно за уметника провокативне, које су криле неку тајну, тамо где престају чињенице, снагом интуиције, или ако хоћете, талента, „допричавала” те приче, често препуштајући да сами ликови (про) говоре о себи. Како сам на фону упознавања живота и дела наших старијих књижевница била још раније на трагу неких чудесних открића која не можете саопштити у науци, призвала сам у помоћ машту и „дописала” неке (неиспричане) приче – тајне из њиховог живота, попут јунакиња из претходне збирке Изидина копча (Милица Српкиња, Ленка Дунђерски, Исидора, или „мојих” Голооточанки, Милке Жичине и Бране Марковић). Сада, најновијој књизи, као централна прича издваја се насловна, инспирисана стварном личношћу Селене Дукић, младе новинарке међуратне Политике, која је имала кратак, трагичан живот, али је оставила велики траг. Ова, и „Земунска прича”, помало аутобиографска, могу се посматрати комплементарно, као зачетак неког романа – међутим, за ту врсту романа, ја више немам времена, ни интереса. Рад и зрење за „решење” неких прича трајао је годинама, попут кратке „Једно непослато писмо из Каћа” (о Милеви Ајнштајн) – али и за најдуже, попут Селене, или приче „Принц Ђорђе од Србије, или прича која се могла догодити”. Ову последњу посветила сам Светлани Велмар-Јанковић, а када таквом имену и успомени посветите причу, стандард мора бити висок. Ту наравно, издвајам и причу од које је све „почело”: „Пашићева шест, мезанин десно”, инспирисану страдањем читаве редакције младих девојака окупљених око часописа „Жена данас” уочи Другог светског рата, од којих је само једна преживела, такође већ сен (Митра Митровић), преиспитујући њихове идеале и вредност уложене жртве у идеале револуције. Ту је и незаобилазна Исидора Секулић, која ми је још једном „помогла” својом фуснотом да се отиснем у једну давну „Дубровачку причу”, као и „Есеј о књизи и кромпиру” (објављен и у Политици, током ванредног стања). Наравно, овде постоје и аутофикцијске приче, мени довољно важне и провокативне да проговорим и о неким сегментима и људима свог времена и властитој животном искуству. Огроман подстицај да овај рукопис дефинитивно довршим, јесу две награде на анонимном конкурсима „Милутин Ускоковић” Народне библиотеке у Ужицу, 2019. и 2021. године.

А сада да пређемо на књију о Милице Јанковић. Занима нас – ко је била она, и колико сте радили на овој књизи, са занимљивим насловом – Једна могућа аутобиографија?

Милица Јанковић је била једна од четири књижевнице, које је Јован Скерлић једине укључио у Историју новије српске књижевности (1914) – уз Исидору Секулић, Јелену Димитријевић и Даницу Марковић, која је, дакле, имала статус истакнуте српске књижевнице и између два светска рата, све до своје смрти 1939. године. Након Другог светског рата о њој је настао прави мук и прекрио је скоро потпуни заборав. И сама сам била запањена опусом ове књижевнице – осам збирки приповедака, три романа, три збирке прича за децу и превод Толстоја, који се и данас користи. Радећи упоредо и на антологијама српске женске приповетке (*Врћ Тајне*, 2016 и *Врћ Наде*, 2017), дошла сам до свих њених збирки (а неке су старе и сто година!), уочавајући приповетке антологијских вредности, којих српска књижевност и језик не би смели тако олако да се одрекну. Тако сам почела полако да одвајам њене најбоље приче за неку будућу, тј. ову књигу. Од преко 140 колико их је написала, овде је

одабрано 60 – од дугих прича, скоро попут новела, до врло кратких, чисто модернистичких проза, где је Милица Јанковић показала сву меру свог усуда и талента. Рад на књизи је трајао од 2015. године.

Пратећи њен приповедни опус и видећи у бројним причама константну аутобиографску основу, која прати и ширу историјску епоху Србије (обележену Првим светским ратом), дошла сам на идеју да, пратећи ту аутобиографску потку, овај одабрани опус њених прича поделим у шест „аутобиографских” целина (Детињство, Београд, школовање, Љубавне, позив, Ратне приче, Јадранске и париске слике, Болест). Књигу краси и изузетан фото-документарни материјал који се сада први пут објављује. (Захваљујући Јелени Раковић, добила сам на располагање читав албум фотографија њене мајке, Оливере Младеновић, нашег познатог етнокореолога, која је друговала са Милицом Јанковић, као и њихову преписку). Морам да се захвалим издавачима: Београдском читалишту и Симеону Бабићу (књига је финасирана од стране Министарства културе и информисања као капиталан пројекат), и Зорану Колунџији, чија је кућа Прометеј урадила једну савршену књигу, која изгледа баш онако како сам је замишљала и желела.

Сјоминијете усуд – какав је био животи Милице Јанковић?

Њен живот је, свакако, јединствен случај у нашој књижевности. Рођена у Пожаревцу 1881. године у угледној породици (била је у блиском сродству са Миленом Павловић Барили), али због банкрота њеног оца, детињство проводи код деде по мајци у Великом Градишту. И то је једини и најлепши период њеног живота, који је изврсно описала и у овим приповеткама. Након школовања у Вишој женској школи у Београду, добија стипендију за сликарско усавршавање у Минхену, но, међутим, ту се јавља подмукла болест – туберкулоза костију, која ће је пратити читавог живота, најзад бацити у постељу, у којој проводи непокретна више од 20 година. Уместо наставница цртања (што је једно време и радила), постаје књижевница, којој одмах, као што смо рекли, Скерлић даје пуну подршку. У међуратном периоду тражи лека својој болести на Јадрану и у Паризу, никада не губећи наду у излечење, и стално пишући, јер, како сама каже: „Последње што код културног човека умање то је осећање лепоте”. Дакле, њој је писање било смисао живота, и наравно, у толикој продукцији све није било једнаке вредности. Али, Милица Јанковић остаје пример невероватне духовне снаге и стоицизма, пред ударцима које јој је живот наметнуо.

Враћила бих се на оно, исјакнуто у предговору Ваше ојуса – да сте, зајаво, чииљав радни век њровели радећи њаралелно – на науци и у књижевности, и то њодједнако усјешино, ња ме занима то „њомирење” њонекад суњројних сњвари?

Тачно је да ме је некако, све време пратио тај паралелан рад – у науци и у књижевности. Притом је далеко више времена (и књига) посвећено науци, мада је моја основна вокација увек била уметност. Науча је, након дипломирања и у тренутку потраге за послом, осамдесетих, била некако логичан избор, као „сигурнији” пут, од неизвесности књижевно-уметничког позива. Међутим, заједничко жарниште и мог научног рада и мојих романа је очигледно. Избор да се бавим народном књижевношћу (већ сам много пута помињала), условили су чести боравци код моје баке по мајци, која је била сјајна казивачица народних песама, фантастичне меморије, најчешће летима, у Западној Славонији, у једном дивном кутку усред Пожешке котлине, који сам након вишегодишњег трагања у литератури, срећно поистоветила са Аркадијом. И колико је фолклор важан подтекст у мом истраживању духовности тог српског народа који је живео у Западној Славонији вековима, он је важан уметнички оквир и мојих романа.

А онда, са почетком 21. века, откривам читаво једно до тада, „бело поље” у науци – женска књижевна баштина. Пресудна књига која је утицала на мене да се усме-

рим у том правцу, био је роман Исидоре Секулић, *Ђакон Бојородичине цркве*, једно до тада потпуно непознато и прећутано дело, у иначе, одлично изученом опусу ове књижевнице, а које нам је приказивало једну сасвим нову, скривену, и рекла бих, узбудљивију Исидору. Шта онда рећи о неистраженим опусима књижевницама ван тзв. књижевног канона? Из тог нуклеуса, отиснула сам се у истраживања која трају до данас. Тако је уследила моја прва монографија *Жена у српској књижевности* (2010), упоредо сам на факултету увела и истоимени курс, а све заокружила књигом *Жена и идеологија* (2017), у којој сам проширила тај круг интересовања, усмерен на основни усуд 20. века – идеологију, а у припреми је још један, највећи и последњи рукопис.

У ствари, сад кад гледам, ма како изгледало „раштркано“, све некако проистиче једно из другог. Фолклор је основа свега, из тога и проучавање Срба у Хрватској, а као жена-научница проучавала сам шта су друге жене написале на српском језику, где сада и сопственим темама, као књижевница, дајем свој мали допринос. Једино су, због науке, паузе између писања мојих белетристичких књига биле велике, које су сада, захваљујући слободном времену које је први пут превагнуло у корист уметничког стваралаштва, смањене. Иако је мој улазак у књижевност почео књижевном критиком осамдесетих (коју и сад повремено пишем), дуго ми је требало да напишем први роман (*Под Месечевим луком*, 1992), са пуних 35 година, у престижној едицији „Знакови поред пута“ (Рад, уредник Драган Лакићевић), што је свакако, било преломно, да уопште ступим и на ту књижевну стазу. И сад, у свему томе, објављивала сам и поезију, где се можда највише издваја поема Староегипатска молитва (поводом које чувам и једно писмо Стевана Раичковића из 1990). Та специфична форма поеме обједињена је у, за сада, мојој другој збирци (*Мој њредак је дрво*, 2007), што говори да је поетска вокација мој стални пратилац, но мислим да је превише да се назовем и песникњом, па то понекад свесно занемарујем (мада сви истичу поетске наслове мојих романа). Поезијом се и даље бавим, мада прође и по десетак година док напишем неки стих, али тада ми је то итекако, суштински потребно!

Сасвим особено стоји и Ваша књига (роман?), Дневник Ленке Дунђерски. Она је недавно преведена и објављена (двојезично) у луксузној ојреми, и на словачком језику. Одакле ова инспирација? Да ли је Ленкин дневник стварно историјско?

Да, Ленка је, заправо, моја приповетка од 11 страна, како је педаантно изабрао њен издавач, Зоран Колунџија, директор Прометеја, и којем морам да захвалим што је она тако моћно ушла у нашу савремену књижевност. Ленка ми се појавила као јунакиња не само најчувеније српске песме 20. века, већ као дубока тајна, где обична девојчина смрт није једноставно била уверљива, да би изнедрила онакав бол, кајање и кривицу, и грешку без могућности за поправку, какву исказује Лазина лабудова песма. Јер је сувише „намештено“ звучало да је умрла изненада, тако млада, у тренутку женидбе њене највеће љубави, Лазе Костића. Замајак ми је дало виђење и њене собе, и данас сачуване у дворцу Соколац (и то не лично, већ само кроз фотографије), и одатле је све кренуло – да подарим Ленки глас – у форми дневника. Причу сам написала у даху, јануара 2011, а потом је послала у Летопис Матице српске, који ју је одмах и објавио. Знала сам да је вредно то што сам написала, па је Ленка „погурала“ и остале приче да их довршим, и објавим у својој другој књизи приповедака *Изидина койча* (такође у СКЗ, 2013), где сам Ленку, заправо причу „Из сна у сан – Дневник Ленке Дунђерски“, објавила на крају књиге као „куну“, али која је, међутим, тамо остала потпуно непримећена. Више је при-

мећена у Летопису Матице српске, када ми се јавио Зоран Суботицки, драматург, и замолио да употребим неке реплике из моје приче, а потом ми и предложио да се она објави као посебна књига. – Ко ће Вам то објавити?, питала сам неуверљиво. – Ево, ја ћу разговарати у Прометеју.

Када сам видела прелом, где је текст штампан украсном, писаном ћирилицом (попут правог Дневника!), а свака страна посебно, мало ремек-дело преламачице Слађане Новаковић, буквално сам остала

Славица Гароња

без даха! Тако су ту књигу прихватили и читаоци – наручивали су и по 10 примерака за поклоне ближњима. Корак даље (што је пример како прави издавач ради за писца), јесте и објављивање Ленке на словачком. Занимљив је осећај гледати своје речи на другом језику. Ово све видим (успех Ленке), као „божију правду“, то јест, пробијање самог талента и саме књиге који крче свој пут упркос свему, налазећи своје (заслужено) место у једној култури, у овом случају, нашој, али и иностраној. Чак ми је и комплимент што интернетом, а и штампом, круже (обилато искоришћавани) цитати и монодраме из моје приче, под насловом „Пронађен Дневник Ленке Дунђерски!“

Док смо на ширину жена, да не њројуситимо – недавно се њојавила и Ваша књига – Мемоари Кларе Скерлић (2021). Како је дошло до овог, када је ѡако рећи, о Скерлићу све истиражени – ѡрилично сензационално ѡикрића?

Читајући прву дисертацију у нашој науци о Скерлићу из 1940, Живомира Младеновића (његов лични поклон), често сам наилазила на фусноте: „према мемоарима Кларе Скерлић у рукопису“. И помислим, где ли су ти мемоари сада? Сигурно пропали. Са професором Младеновићем одржавала сам срдачан контакт све до његове смрти (2011) у 101. години, када сам написала и некролог у Политици. Кад, пре четири године (2018), зове ме његова ћерка, Јелена Раковић, и пита, да ли бих желела да приредим за штампу мемоаре Кларе Скерлић, који су остали у породици – не објављени! Наравно, одмах сам пристала, виделе смо се, и ја сам то, за мене бесценно, донела у свој дом. И могу рећи, друговала са тим рукописом и преписком, пуне три године. Објављивање Клариних мемоара омео је Други светски рат, али и извесни неспоразуми између преводиоца и Кларе Скерлић. Фактички, одмах сам почела уношење превода у компјутер, још унапред не знајући, каква је заправо, литерарна вредност списа. Но, како сам се ближила крају текста, увидела сам, на своју радост, да је реч повремено, о прворазредним и непознатим чињеницама из (приватног) Скерлићевог живота, где нарочито доминира опис његове смрти, где је Клара била једини и непосредни сведок. Тако

сам и ја, коначно, и то усред тромесечног ванредног стања поводом ковида, завршила ову књигу, коју отвара мој предговор, а у коме сам претресла све околности настанка овог рукописа, док другу половину заокружује њихова преписка, допуњена и драгоценим архивским документима и фотографијама. Одјеку књиге је у приличној мери допринео фељтон који је излазио у Политици. Иначе, не могу се похвалити да се рад приређивача много цени код нас, штавише, то је најнезахвалнији посао који знам – најчешће остаје готово „невидљив“ (као и преводиоца), чак и међу стручњацима, да не говорим о новинарима, а управо је приређивач тај, који је омогућио ауторство некоме или нечему што је било само „хрпа хартије“ и суштински, дајући живот свему, у виду књиге.

Овде разјоварамо само о Вашем најновијем раду – ѡачније, књигама изашлим у ѡериоду 2020-22, а има их шесћ, колико сам ја издрјојала. О Вашем аѡиѡлоѡичарском раду (две аѡиѡлоѡије женске ѡриѡвећке, две народне лирске и лирске-ејске ѡеѡије), нећемо ни сћићи, нићи нажалосћ, имаћи ѡросћора да их сћоменемо. Ићак, да ли дисћие нећићо моћли рећи и о Вашем раду из обласћии књижевности Срба у Хрваћској?

Када сагледате да са тих простора Крајине потичу мемоари које су написала таква имена као што су: Никола Тесла, Милутин Миланковић, Адам Прибићевић, Гојко Николић, Милка Жицина и Дејан Медаковић, онда је то нешто универзално важно за целокупну српску књижевност. То су дела која превазилазе мемоарску форму и углавном су чиста литература, а која најбоље приказује српски народ и његов живот на Војној Крајини у последњих век и по. Са овим именима и почињем моју монографију *Српска књижевна Крајина: од баѡићине до ећодуса* (2015). Све су то људи који нису били професионални писци (сем Жицине), али са изворним наративним даром написали су и обимом импресивне мемоаре, покривајући својим животом и делом крај 19. и цео 20. век. Када сам увела курс на факултету под сличним називом (Књижевна багшина Срба у Хрватској), видела сам колико се о томе ништа не зна, а то су духовни врхови овог народа. Овде такође сагледавам и фолклор, те крајишке песнике све до крајишког ратног романа насталог након деведесетих, уводећи, уз колегу Душана Иванића ову књижевност, са тзв. маргиналне у магистралну позицију историје српске књижевности, а као резултат перманентног праћења те литературе већ скоро 30. година.

Како је, најзад, Ваше искуство научној и књижевној раду, сада, и формално, на крају јегне усћешине каријере?

И мени самој је потребан изврстан отклон – да сагледам шта сам све урадила. Хвала Вам на овом – „успешна каријера“ – она јесте часно одрађена, а да ли је могло више – могло је, нарочито у неком видљивијем културном ангажману. Свакако, ја сам почела, као и моја генерација, у доба најмање погодном за књигу. Они уређени културни односи у социјалистичкој Југославији након 1991. године, неповратно су нестали, а ми смо почели на једној ветрометини, почетком деведесетих, да би се у првим деценијама 21. века све то претворило у неолиберални капитализам и профит по сваку цену, па тако и у издаваштву. Издати књигу без спонзорства је и данас прави подвиг, а о хонорару за писца да и не говоримо, то је заборављена категорија. Књига је вредносно девастирана, сведена на конфекцијску робу (што шареније и бизарније, то боље!), а поставља се и питање – шта књига данас треба да пружи? Јефтину, површну забаву, попут тв-ријалити програма, или дубоко, судбинско саживљавање са текстом и јунацима књижевне фикције, њиховим судбинама и поукима извученим из ње, што може да осети

само добро образован читалац. Нажалост, стасава генерација крајње незаинтересована за књигу (то сведочи све мањи број студената књижевности), а највећи број популације може сасвим лепо да проживи живот, а да не прочита ни једну књигу. За кога онда ми пишемо? Па свакако, за одабране, којих ће и даље увек бити. Читалац се дуго негује, годинама, кроз квалитетно школовање, а наши школски програми су све сиромашнији, све огољенији, часова српског све је мање, са давањем безобзирног примата природним наукама, „од којих се живи“, са тенденцијом укидања хуманистичких наука, које „ником не требају“.

А књига / писац и читалац – то су две самоће. Ми се тек у самоћама сусрећемо и препознајемо: писац и читалац. Писац док пише је у својој самоћи, са својим текстом, а штампани текст у облику књиге, у тренутку своје (изабране) самоће читалац отвара и улази у један посредован, особен духовни свет, емоцију, спознају – и то је једини и прави сусрет књижевника и читаоца, који се никада не морају (често и не могу због различитих епоха) лично упознати, али чије су се душе заувек прожеле. Колико је данашњи човек спреман да поклати од свог времена, од своје самоће некој књизи, тј. писцу? Данас тога има све мање, и пошаст визуелизације (и то лоше визуелизације) књижевност је потпуно скрајнула у други план.

Ипак, у приличној мери сам задовољна учинком. Неко је рекао „да је будала онај ко је задовољан учињеним“; а ја тврдим „да је будала онај који никада није задовољан учињеним“. Услови у којима пише жена и мушкарац су неупоредиви, па нам у том смислу, мени и књижевним пријатељима које знам, треба вишеструко одати почаст и признање за све што смо уопште стигле да напишемо, уз сијасет „женских обавеза“ у породици, о чему мушкарци углавном не воде рачуна, нити им је то „учиновано“ у свест, али они као ствараоци, често и несвесно, посвећени су само себи и својој делу и ничем другом.

Дана 25. марта ове године, на Вашем матићном факултету (ФИЛУМ у Крагујевцу) одржан је округли сћо о Вашем делу? Најзад, да ли имаћи нећићо ново у ѡлану, ѡћј. да ли Ваша књижевна и научна радиѡница и даље ради, ућркос ѡензиѡнисању?

Не знам ни када је пролетело ових првих 20 година 21. века, нити сам стигла да мислим о свом „доприносу“. На то ме је навео управо одржани округли сто о мом раду, од стране матичног Факултета, са којег носимо сви заједно фантастичне утиске и што је велика част и признање за сваког појединца у науци. Организован уз учешће два професора-емеритуса, као и бројних млађих колегиња и колега, од којих су ми неки били и студенти, са четири највећа универзитета у Србији (Београд, Нови Сад, Крагујевац, Ниш), он сведочи и о томе да су моје књиге, као и предавања оставили неког трага, упућујући и сасвим младе људе у неке нове области наше културе и језика. Споменула сам, а сада и да најавим, да сам довршила и велики рукопис под насловом: *Ог Црвенѡкосе доћиће до слейих ѡевачица: ѡраѡви маћријархаћиа у срћској народној ѡесми* – и да не будем патетична, моје „животно дело“ што се науке тиче. Упоредо са тим, спремила сам и нову збирку поема, *Песма Месечеве кћери*, која се, некако у исто време догодила са овим рукописом прошлога лета, а што опет говори о комплементарности мог научног и литерарног рада.

Но, из свега изреченог, још увек не успевам да сазнам оно основно – ко смо, какво је то послушање с којим смо дошли на овај свет, дарујући му најбољи део себе, односно, таленат, који и није наш, него божији, и који је стога, грех да се не испољи? А све остало, та трка за славом, позицијом, присуством у јавности да би се стекле заслуге за „канон“, је заиста нешто што не треба да буде мој / наш проблем, јер ово што радимо је далеко дубље и трајније, и по мени је то једина вредност која иза човјека остаје.

У Београду, март-април 2023.